

579972

LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALA A TUTUROR ROMANILOR

18823

Situația școalelor române

DIN

TRANSILVANIA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CONFERINȚA

Ținută la „Ligă” în zilele de 18 Dec. 1905 și 24 Ianuarie 1906

DE

Dr. phil. VASILE MERUȚIU

EDIȚIUNEA LIGEI

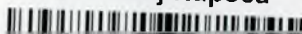
BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „EMINESCU”

6. Bulevardul Elisabeta, 6

1906

BCU Cluj-Napoca

Onorat auditor,

„Existența unui popor nu se discută,
ea se afirmă.“

Neuitate vor rămânea aceste cuvinte rostite de fruntașii poporului român de peste Carpați, la procesul Memorandului în Cluj. Ele sintetizează nu numai conștiința, ce o are un popor în puterea și dreptul său la viață, ci și răbdarea cu care stă gata a înfrunta impulsunile dușmane țintite împotriva existenței sale.

Și oricât de mult rău a făcut neînțelegerea, ce a încheștat în ultimul timp brațele menite să înalțe stindardul național în rândurile Românilor de sub stăpânire ungară, ei totuși luptă cu noroc și fără noroc, pentru a se afirma.

Și dacă, cedând actualelor forțe majore, nu pot să lupte pentru un ideal mai îndepărtat, luptă totuși pentru odorul pe care l-au mântuit dinurgia veacurilor, pentru limba lor.

Ori un popor nu există decât în cultura sa, proprie firei lui, iar aceasta nu găsește glas, decât în limba lui națională.

Poporul român de peste Carpați, trăind de veacuri sub stăpânire străină, fără drepturi politice, sbiciuit în brazda stăpânilor, n'avea voie să-și crească copiii la școale, căci aceasta era un privilegiu pentru alte neamuri, cari stăpâneau pe munca și viața lui.

Acest popor era osândit să muncească în întunec, căci căile luminei, căile civilizațiunii erau închise dinaintea lui. Și n'a perit!

Abia când zorii libertății îi încălziră și lui ochii, când s'au frânt cătușele feudale, a început și acel popor a se mișca, pornind pe urma popoarelor mai fericite, cari tăiau drumul civilizațiunii.

Și gol și chinuit, cum a scăpat din lanțurile sclăviei, lucrul cel dintâi ce-l dorea acest popor, era școala.

Și au început bieții Români, din toată sărăcia lor să-și ridice școale, unde numai au putut. Erau veseli, că din obolul lor puteau în fine să facă ceva și pentru sine și nici atunci și nici de atunci n'au cerut nimic dela Stat, cu toate că ei îl susțineau și îl apărau, ca și astăzi, cu obolul și viața lor.

Cu sfârșitul revoluției din 1848, se credea, că va urma și pentru Români o epocă de liberă dezvoltare. Evenimentele politice însă altcum au dirigeat mersul lucrurilor.

Absolutismul austriac, ce a urmat după suprimarea revoluției ungurești, oricât de nepotrivit, totuși nu se punea în calea dezvoltării culturale a Românilor.

Chiar cu stabilirea dualismului între Austria și Ungaria, care n'a fost altceva decât o tovărășie silită între Nemții austriaci și între Maghiari, pentru a exploata pe celelalte popoare de sub aceeaș stăpânire, se credea și chiar se asigura prin lege¹⁾ între altele, că Românii vor avea voie să se cultive în limba lor națională, în școale românești. Dar nu numai atât, ci se prevede clar în acea lege, devenită astăzi iluzorie, că însuș statul se va îngriji de școale românești.

Dar legea a rămas pe hârtie.

Prin dualism Maghiarii devin stăpâni pe jumătate din monarhia Habsburgilor, luând heghemonia peste toate celelalte popoare, cari până astăzi formează majoritatea țării.

1) Legea naționalităților din 1868.

Stăpâni pe situație, neîmpedecați de coroană, Maghiarii se reculeg mai întâi de pe urmele absolutismului austriac, prind apoi gândul de cucerire în patria lor politică, punând în mișcare un întreg aparat de desnaționalizare și contopire a celorlalte naționalități și mai cu seamă a Românilor, cari în butul tuturor veacurilor de urgie s'au menținut ca a doua națiune numerică în Ungaria poliglotă.

Astfel ajung să nu mai respecte nici legea naționalităților, care conține minimul de drepturi posibile, lege care s'a adus ca răsplata orbului, căruia, după ce i s'a luat tot ce avea, i se ia și lumina ochilor pentru a i se întinde apoi o bucată de pâine,

Dacă împrejurările, pierderile de războaie au silit pe Impăratul Austriei să stea de vorbă cu Maghiarii și chiar să împartă cu ei puterea monarhiei (la 1867), cu Maghiarii cari înainte de aceea cu 20 de ani îl detronară și pe cari, numai cu ajutorul armelor rusești i-a știut aduce la supunere, n'a crezut poate acel cap încoronat, că acordând maghiarilor atari drepturi heghemonice, le dă acestora putere de a sacrifica pe cei mai fideli cetățeni ai săi, națiunile nemaghiare de sub coroana Sfântului Ștefan.

Iscusitul Deak a știut să liniștească pe Impărat punându-i în vedere menționata lege a naționalităților, care oricât de ingrată, prevedea pentru nemaghiari, oarecare liberă dezvoltare în cadrul statului ungar.

Dar guvernele, ce s'au succedat, s'au îngrijit să o înconjure și pe încetul chiar au scos-o din uz, prin ordonanțe ministeriale — fără a avea curagiul să o revoace.

Prin aceste ordonanțe, cari s'au succedat progresiv sub fiecare guvern, soarta școalelor române a devenit tot mai îngrijitoare, atât de mult, în cât în zilele noastre au ajuns să discute chiar dreptul de a exista al acestor școale.

Câtă nedreptate la umbra legilor! În loc ca tocmai cei de la stăpânirea Ungariei să se îngrijească ei înșiși — conform lezei și dreptății — de dezvoltarea culturală a Românilor, cari ca cetățeni, servesc patria lor nu mai puțin decât Ungurii, în bani și în brațe de apărare, după ce din

banii statului, la cari contribue din greu și Românii, n'au dat barămi un gologan pentru susținerea școalelor românești, ei înșiși s'au năpustit cu toată puterea statului asupra acestor școale, strângând în cerc de fer dreptul limbei românești, ba în multe locuri au scos-o din dreptul său, înlocuind-o cu cea maghiară.

Se țin bine în aducere aminte ordonanțele miniștrilor unguri, ce s'au succedat de vreo treizeci de ani, ordonanțele lui Trefort, a lui Wlassich, faimosul proiect a lui Berzeviczy și tot asemenea ordinele actualului guvern ungurese — referitoare la școalele române.

Acest guvern și-a îndreptat acțiunea în contra tuturor școalelor române, atât a celor primare cât și a celor secundare și chiar în contra seminarelor teologice, singurele școale superioare române din Transilvania.

Au dovedit-o însă, că vreau să isprăvească mai întâi cu școalele primare, desființându-le. Și dacă nu s'a făcut încă pe deplin și această barbarie și nesocotire fățișă a legilor, au fost motive de budget, nefiind în stare să înființeze încă câteva mii de școale. De aceea, intenția lor este — după ce n'au făcut nemaghiarilor școale din bugetul statului, școale în limba lor, în sensul legii, după ce Românii cu chiu cu vai au înființat și-si susțin școalele din alte contribuții decât cele către stat, cari se cheltuesc numai pentru scopurile unei singure naționalități, ale Ungurilor — intenția lor este de a maghiarisa școalelele Românilor astfel, încât acelea să nu fie în sarcina bugetului țării, ci să fie susținute tot de Români și numai de către ei, din contribuțiuni speciale. Până atunci școalele maghiarilor sunt susținute din bugetul comun al țării, buget la care contribue în majoritate Românii, Sârbii, Slovaci, Rutenii, Sașii și Șvabii, cari deopotrivă cu Românii au aceeaș soartă. Oare nu este aceasta o măsură mai mult decât nedreaptă ?

Legile Ungariei consideră pe Români (cel puțin pe hârtie) ca cetățeni egali în drepturi cu Maghiarii. Românii contribue în aceeaș măsură la susținerea statului ca și Maghiarii. În schimb toate favorurile statului se dau Ma-

ghiarilor, cari nu sunt mai mult decât unul din multele popoare, cari constituiesc Ungaria politică. Românii, în schimbul atâtor greutăți, ce îndeplinesc către stat nu numai că n'au nici un favor dela acesta, dar sunt prizoniți pe toate cărările, chiar de reprezentanții puterii de Stat.

Deci acest Stat e o patrie vitregă pentru ei. Și dacă totuși o iubesc, nu e că iubesc Statul politic, ci își iubesc pământul, din care au răsărit și în care 'și dorm somnul moșii și strămoșii lor din 18 veacuri, pământul pe care au îndurat atâtea mizerii și de care e legată viața lor. Și dacă uneori sunt siliți să se despartă de el trăind, e amarul, care le pune în mână toiagul pribegiei, nu atât astăzi spre România, cât mai mult — spre America.

Acești Români și-au făcut școale și învățători după legile țării lor, învățători cari adeseori sunt veseli; de-și pot strânge plata din roada țăranilor, umblând din casă în casă.

Și vedeți Domnilor, astfel au învățat Românii carte și încă destul de binișor. Dar Statul, care astăzi e confundat cu interesele unei singure naționalități, ale Maghiarilor, nici asta nu o tolerează.

II

După această caracterizare generală a situației, în care se găsesc astăzi școalele române din statul ungar, cu voia domniilor-voastre voi vorbi despre liceele românești, cari de puține, ce sunt, prețuesc pentru Românii de peste Carpați nu mai puțin, decât prețuește o universitate pentru popoarele ce singure se cârmuesc.

Și cum nu-mi stă în putință, nici mi-ar fi intențiunea a le înfățișa acum pe fiecare din cele 4—5 licee, cum soarta a voit să fiu trimis și susținut la studii de către Românii grănițeri, cu bursă specială pentru liceul grănițăresc din Năsăud și pe acesta să 'l cunosc mai bine, după ce am servit în el un an ca profesor, doresc să Vă vorbesc despre peripețiile acestui liceu ¹⁾.

Onorat auditor! Românii din Transilvania au 4 licee, în Brașov, Blaj, Năsăud, Beiuș și un gimnaziu în Brad. In Bănat și părțile ungurene nu există nici unul.

Toate aceste, gimnazii superioare, cum se numesc, afară de cel din Năsăud, poartă timbrul confesional, stând sub ocrotirea bisericeii. Ne miră poate, dar tocmai acest timbru confesional constituie o notă de forță pentru existența acestor institute culturale românești. Căci oricât de tru-fașe ar fi organele zise „de control”, ale guvernului un-guresc, ele nu pot trece ușor peste dreptul și autoritatea consistoriilor și a mitropoliților români (sau cu alt cuvânt a bisericeii române), cari, oricum, ca susținători au cuvânt

¹⁾ De care nu m'am despărțit de voie bună.

la conducerea liceelor înființate numai din dărnicia poporului român.

Dar nu stă astfel chestia cu liceul din Năsăud, care seos de sub scutul confesional, stă la discreția guvernului unguresc.

Însă nici cu liceele confesionale nu stăm chiar norocos. Tristă dovadă e Beiușul, ale cărui patru clase superioare sunt cu totul maghiarizate.

Liceul din Blaj și Brașov, împreună cu gimnaziul din Brad încă numai cu mari eforturi își mai mențin caracterul românesc.

Soarta liceului din Năsăud însă inspiră cele mai serioase îngrijiri și reclamă cel mai grabnic remediu, din partea aceluia, cari ar putea să ajute ceva.

Spre a înțelege situația de drept a acestui liceu, nu e fără interes a cunoaște în câte-va puncte însemnătatea și rolul ce l'a avut poporul român din Năsăud și jur, fondatorii acestui liceu, încă din secolul XVIII în desfășurarea unor momente de importanță istorică, cari pun în lumină valoarea Românilor și drepturile ce i-s'ar cuveni.

În anul 1763 împărăteasa Austriei, Maria Tereza înființează în ținutul Năsăudului un district militar, cu scopul de a întări granița de Est a imperiului austriac.

Înființat mai întâi din comunele din cursul superior al Somesului mare, se întinde în curând și asupra văii Bârgăului și a celor de după Târg (Bistrița), cuprinzând în total 44 sate românești.

Cât a existat acest regiment de graniță, locuitorii militari au luat parte la toate războaiele Austriei. Vitejia lor a eșit în curând la iveală, încât n'au avut timp să stea la paza graniței, ci de câte ori cerea Impărăția erau chemați la lupte, incredințându-li-se cu onoare tot pozițiile cele mai grele.

Plecau cu miile, războiau pe toate câmpiile de luptă și abia se reintorceau câțiva dintre ei, cu drapelul sdrențuit, și alt rând de flăcăi pășiau în urma lor, găsind aceeași soartă.

Vitejia acestor voinici, cari își puneau viața pentru credința lor către Înălțatul Impărat, nu e nevoie a o constata aici. Ea se atestă cu onoare în actele acelui regiment, cu cari s'a ocupat nu numai istoricul nostru G. Baritiu ¹⁾, ci și scriitorii străinii, mai cu seamă scriitorul militar Georg Ritter von Trenenfest ²⁾.

Vitejia lor era recunoscută după fiecare luptă și comandantii supremi ai armatelor austriace nu pregetau a o pune în fruntea ordinelor de zi, ca pildă ³⁾.

1) „Istoria regimentului al II-lea român grănițar transilvan“ Brașov 1874.

2) „Geschichte des K. K. Infanterie-Regiment No. 50 Friedrich Wilhelm, Grossherzog von Baden 1762—1850, zweites siebenbürger Romanen gränz. Infant. Regiment“ Wien 1892.

3) Voiu face după Baritiu un mic sumar al războaielor în cari au luptat și s'au distins acești grăniceri români:

În 1779, comandați în contra Prusiei, bat pe Prusiani și le ocupă castrele.

La 1788, în războiul Austriei cu Turcii, luptă 3420 de grăniceri, prin Bucovina și toată Moldova și Muntenia, luând parte la bătăliile dela *Dorohoiu, Fălticeni, Baia, Larga, Hârlău, Adjud, Valea Muierii, la Câmpulung* și până la *Giurgiu*. Aici grănicerii pătrund prin rândurile Turcilor și scapă de perire sigură trei batalioane austriace, încunjurate de toate părțile de Turci. După această luptă spune Baritiu, (pag. 13), că se scria în Viena: „Este de dorit, ca regimentul al II-lea pedestru românesc de grăniceri din Transilvania, să aștepte ocaziune de a da probe de ajuns ale virtuții sale belice, pentru că în acest caz lumea s'ar convinge, că simbolul „*Virtus romana rediviva*“, care s'a dat acestui regiment este adevăratul și nedubitatul simbol al acestei națiuni“.

Urmează războaiele cu Napoleon I.

La 1793 primul batalion din acești grăniceri pleacă în regiunea *Rinuului* luând parte în luptele dela *Zabern, Budenthal, Weissenburg, Strassburg, Krauder-Wald, Hagenau*;

în 1794 lupta la *Schifferstadt, Schwiegerheim, Frayspach, Mundenheim, Mainz, Thalbach*;

în 1795 la *Welmich, Geisheim, Bingenwald, Stremburg, Wormsroth, Sonnenwald*,

în 1796 la *Sorgheim, Salzbach, Wolfung, Schwarzfeld, Aschaffenburg, Lahn, Altkirchen*,

în 1799 la *Pfullendorf, Ach, Egen, Friedberg, Koksheim, Brundsmal, Mingsolshheim, Wisloch*,

în 1800 la *Erbach, Biberach Roth, Obbach, Regensburg, Grünlach-Nürnberg*.

Batalionul II din acești grăniceri a fost trimis în Italia la 1796, iar

Astfel s'a luptat Românul pentru Impărat. Și s'a rărit foarte poporul din districtul Năsăudului, mulți plecau la lupte și puțini aveau norocul să se întoarcă pe la căminele lor. După însemnările despre acele vremuri, numai din acest

în 1799 fu strămutat la Rin. În prima luptă căpitanul Petre Meheșiu lovit de 2000 de inimiți ținu piept cu ei o zi întreagă. Ear lupta dela Areda¹ Venetiei (1796), spune Baritiu, că s'ar putea asemena cu cea dela Termopyle, căci căpitanii români *Mehesiu* și *Nemesiu* împreună cu grănicerii lor s'au luptat ca și Leonida, respingând ei înșiși trei zile atacurile falnicului Napoleon. Iată ce zice Baritiu (p. 19): „La Areda Venetiei acest batalion fu comandat să apere pozițiunea cea mai importantă din toate, pe care dacă ar fi luat-o Francii, ca să poată trece peste pod, armata austriacă era să fie înconjurată din dos, după care nimicirea ei ar fi fost mai mult ca sigură. Aci comanda însuși Napoleon Bonaparte.

Francii pătrunși de mărimea problemei, loviră asupra Românilor cu adevărată furie. Trei zile întregi din zori până seara târziu, batalionul românesc nu numai că a respins cu neauzit curaj și constanță toate atacurile și asalturile, ci a și luat în captivitate 350 din ei... Căpitanii strigau ostașilor într'una, în dulcea lor limbă maternă: „Nu vă lăsați feciori, odată și bine feciori, înainte bravii mei, trageți bine, în carne băeți, dă pe moarte, nu cruța“, strigau astfel pentru împărăție.

Au căzut morți în acea luptă 395 ostași grăniceri, afară de ofițeri, iar ceilalți, peste 600 au fost răniți, iar 45 au ajuns în captivitate.

Apoi continuă Baritiu: „acea faptă belică extraordinară dela Areda fu lăudată și recomandată prin ordin de zi ca exemplu de imitațiune de către generalul en chef baronul unguresc *Alvinczi*; iar ceea ce înalță și mai mult gloria batalionului al doilea românesc, este relațiunea (raportul) generalului *Napoleon Bonaparte* înaintată către Directoriul republicei, în care dânsul admira foarte mult constanța și eroismul acelu batalion și adaugă că numai rezistența în adevăr marțială, ce a întâmpinat din partea lui, îl aduse în imposibilitate de a încunjura și a sfărâma toată armata imperială.

În anul 1797 acest batalion luă cu asalt două redute, la *Rivoli* și *Monte Baldo*. Luptă apoi în Elveția.

La 1799 după ce și-a întregit rândurile scăzute, cu alți frați sosiți de acasă, luptă în Piemont, de unde fu împărțit la cetatea *Ulm*.

Batalionul al treilea din acest regiment, a luptat tot în Italia, alătura de batalionul II. Vitejia lor a fost reeunoscută și distinsă de către *locot. Mareșalul Henric, Principe de Renss* prin ordinul de zi dat în Görz în 1797, de către generalul *Wukassovich* și *locot. Mareșalul baron Kerpen*, în ordi-nul de zi dat la Trient (1797).

Au luptat la *Albaredo, Rivoli, Penzer, Sterzing, Mitteiwald, Ulm* apoi la *Turin*.

district și-au vărsat sângele peste 5.000 de Români. (Mi-am însemnat aceste din un protocol al fostului primar al Năsăudului, octogenarul Teodor Ionasc).

După ocuparea Bucovinei, întinzându-se granița Austriei,

In 1800 la *Illertisch, Offenhausen, Obbach* și *Lehnfeld*.

Artileria regimentului a operat la *Taufer*, la bombardarea *Alexandriei*, în marea bătălie dela *Novi*, apoi la *Cunio, Genua* și *Mantua*.

Numai în luptele de până aci, a pierdut acest regiment de Români peste trei mii de ostași — aproape toți și-au găsit moartea în lupte, murind ca eroi pentru Împărat.

In anul 1805 altă generație de grăniceri români, alte batalioane au fost puse în marș pe jos spre Austria superioară

In 1809 un batalion a fost comandat spre Polonia. Aici se întâmplă și un cas mai nostim, care ori cât de naiv, denotă, că Românul ca militar trece și zelul în împlinirea datoriei sale. Anumeun vânător român, cu numele Darie Roșca, dintr'un sat de lângă Năsăud, prinse un ulan călăreț polon și'l duse ca dar arhiducelui Ferdinand (p. 27 Baritiu).

In 1812 au luat parte în expediția lui Napoleon contra Rusiei, împărțiți în armata austriacă, ce ajută acum pe Napoleon.

In 1813 luptă iarăși în Italia la *Marco, Pieve, Veză, Vimiglio, Tonale, Laco de Garda, Val Camonica* și în lupta dela *Salò*.

In 1846 au fost trimiși în *Galizia* în contra răsculaților.

Urmează revoluția din 1848. Împăratul Ferdinand al V-lea, sub presiunea Maghiarilor înființează pentru Ungaria minister separat. Apoi într'o confuție generală renunță la tron și îi urmează actualul Împărat Franz-Josef I-ii în etate de 18 ani. Ministrul de războiu unguresc împarte ordine armatei din Ungaria independent de guvernul din Viena. Cele mai multe regimente se supun. Sârbii și Croații sunt cei dintâi cari denegând supunerea, se răscoală. Atunci ministrul de războiu Mesaros ordonă în contralor și un batalion de grăniceri dela Năsăud. Aceștia pleacă în voia Domnului, în iulie 1848, deciși, că orice s'ar întâmpla, nu se vor uni cu Ungurii și nu se vor deslipi de jurământul pus odată Împăratului. Au fost purtați pela *Dej, Cluj, Becia, Beba, Segedin, Vacz, Pojon, Leopoldstat, Sopron* și în tot locul, chiar generali austriaci i-au silit pe toate căile să schimbe drapelul să pună jurământ pe constituția Ungariei și pe răpirea Transilvaniei, dar Românii grăniceri n'au voit cu nici un preț. N'au voit nici să lupte în contra Sârbilor și Croaților, căci, ziceau ei, că și aceia țin cu Împăratu. Atunci ministrul de războiu din Buda ordonă o anchetă aspră în contra lor. Se făcuse planul să'i impuște pentru nesupunere în timp de războiu și totuși n'au voit să pună alt jurământ, n'au voit să se lepede de Împărat, care într'o vreme de crasă el însuși se lepădase de armata sa, dând-o pe cea din Ungaria, pe mâna Maghiarilor. Ajunși în ce

nu mai era nevoie în acel ținut de grăniceri. Cu toate acestea, pentru vitejia lor au rămas și mai departe militarizați, instruindu-se cu arma fiecare bărbat dela etatea de 14 ani, pentru a se ști bate la nevoie pentru împărat.

tatea *Tyrnau (Nagy Szombat)* unde de altcum chiar miliția împărătească, pusese jurământ maghiarilor, grănicerii cu toate că au fost înshiși, asediați, amenințați cu foamea și sub statariu, n'au voit să jure.

Ajung apoi la *Nyitra, Kalno, Kemend, N. Maros și Vác.* Aici au dat Români o astfel de dovadă de fidelitate către tron, ca și care n'a pomenit Viena niciodată, chiar dela Nemții săi. Baritiu spune (la pag. 46): „Aici generalul Hrabowsky, carele trecuse de partea ungarilor, se încercă în toate modurile să înduplece pe batalion la depunerea jurământului... li s'a șoptit, că tunuri vor trage în ei cu mitralii, dacă nu vor jura. In adevăr era și niște tunuri în apropiere.

Ofițerii vai de ei, în pozițiunea în care se afla, se înduplecară; dar când fuseră comandați sub-ofițerii (sergenții, corporalii etc.), ca eșind din linie să facă cerc și să stea gata a pune jurământul, dintr'odată se auziră fără nici o comandă, sunând țevile ca de încărcatul puștilor. Atunci generalul înspăimântat de scena cu totul neașteptată, temându-se de catastrofă sângeroasă și funestă, zise numai cuvintele: „*Was, ist das? Verrath? Verrath! Zurück, Marsch!*“ adică: *ce este? Trădare, trădare.* Inapoi. Marș și jurământul iarăși nu s'a depus.

Tot în acest an 'au fost mobilizate din Năsăud alte două batalioane, sau aproape tot poporul capabil de a purta arme. Au luptat și aceștia, cu bărbăție în tot locul, credincioși împăratului, trebuind să-și lase casele și familiile lor pradă vandalismului unguresc. Când s'au întors pe la cămine, și-au găsit casele arse, familiile și avutul lor pustiite și măcelărite. (Poporul din Năsăud își mai reamintește cum un Român a fost despoiat de viu, cum un altul, care n'a voit să arate Ungurilor drumul pe care să scape la nevoie de Rușii ce se aropiau dinspre Galiția și Bucovina, a fost silit și să-și sape însuși groapa, pe marginea căreia a fost împușcat de Unguri, pentru terorizarea poporului.

În anul 1851 a fost prefăcut în regiment de linie. În această calitate a luptat în Italia pe la anii 1863-66. La Ceneda lângă Veneția și-a serbat aniversarea de 100 de ani, primind drapelul nou și având ca nașă pe asasinata împărăteasă a Austriei Elisabeta.

Au luptat Români și aici și încă prea vitejește.

În ajunul bătăliei dela Sf. Bonifacio (20 Iunie 1866), generalismul armatei austriace, Archiducele Albrecht, unchiul Majestății Sale Franz Iosef I, vizitând brigada baronului Piret din care făcea parte și regimentul grănicerilor (acum ca regiment de linie No. 50), îl felicită pe general pentru că are în brigadă pe acești bravi Români. Baritiu (p. 69) astfel: „Ich gratuliere Ihnen Herr General zu einer

Și s'au achitat cu onoare de încrederea ce li se da, fiind exemplu de fidelitate către patrie și tron.

Au fost timpuri, când tocmai cetățenii cei mai favoriți ai Austriei s'au clătinat ori chiar au trădat credința lor către Impărat, când Ungurii l'au detronat, dar acești grăniceri ca și ceilalți Români au rămas până în capăt credincioși. Generali ai Impăratului au trecut pe partea Ungurilor, dar grănicerul român, oricât de mult a fost torturat, neclintit a rămas în credința sa către Înălțatul Impărat.

După liniștirea revoluției din 1848 și înfrângerea Ungurilor, Curtea din Viena a avut timpul să mediteze asupra fidelității supușilor ei. Atunci Impăratul (în a. 1851, în Klagenfurt) dresează un manifest prin care recunoscând eroismul și credința neasemănată în toată armata, a grănicerilor români de la Năsăud, îi distinge cu medalia de aur, având memorabila inscripție: „*Für standhaftes Aus-harren in der beschworenen Treue im Jahre 1848*“ sau pe românește: Pentru eroica statornicie în credința jurată, în a. 1848. Cluj / Central University Library Cluj

Cea mai înaltă distincție oste aceasta, între cele cunos-cute în armata austriacă.

Dar n'a fost pentru viață. A fost mai mult o coroană de aduce aminte pregătită de Impărat pentru mormântul credincioșilor săi grăniceri români, căci în acelaș an s'au

so schönen Brigade. Sie haben hier ein Regiment, welches für seine Treue und Standhaftigkeit an der Fahne seines J. Batalions die goldene Medaille trägt, daz einzige in der ganzen Armee in dieser Art. Ich bin überzeugt, dass, wenn der Augenblick gekommen sein wird, dieses ausgezeichnete Regiment ebenso brav sein wird, wie ihre Vorfahren“ sau pe românește: Vă felicit Domnule general, la o brigadă așa frumoasă. *Aveți ici un regiment, care pentru fidelitatea și statornicia sa poartă medalia de aur la drapelul batalionului 1, care și este unicul astfel decorat în toată armata.* Sunt convins, că acest regiment distins, când va sosi momentul, va fi tot așa de brav, precum au fost antecesorii săi.

După lupta dela Custozza, Maj. Sa Impăratul Franz Iosef, distribue acestor Români 44 decorațiuni de vitejie și însuși cu mâna sa le pune pe pieptul lor (Barițiu p. 70).

Acesta e pe scurt istoricul acestor grăniceri români.

desființat toate regimentele de grăniceri, iar aceasta pentru necredința grănicerilor secui, cari au luptat contra stăpânului lor.

Atunci regimentul grănicerilor dela Năsăud a trecut în armata de linie. A fost o deprimare pentru acești români, căci acum nu mai încăpea la arme fiecare bărbat, ci numai acei ce erau recrutați pentru întregirea regimentului. Erau deprimați și sunt și astăzi, căci ei erau obicinuiți să fie nedespărțiți de arme. Atât era de mare virtutea lor militară, încât uitau că acei ce plecau în războaie, erau purtați prin toate luptele, până nu mai rămânea unul din ei.

Atunci ca recunoștință—și aceasta după multe stăruințe—s'a dat în posesiune foștilor grăniceri, pământurile, pe cari au locuit și munții de graniță, pentru paza cărora au fost militarizați. Li s'au dat și fondurile regimentului, fondul de îmbrăcăminte, pentru că au servit cu hainele lor, și tot odată drepturile de regie.

Toate aceste averi imense erau în măsura de a asigura pentru multă vreme buna stare economică a foștilor grăniceri.

Dar ei nu s'au gândit să-și creeze bună stare materială, ci, la îndemnul unor bărbați luminați, s'au învoit, ca toate aceste averi, în valoare de zeci de milioane să fie destinate pentru scopuri culturale, pentru înființare de școli și de stipendii (burse) pentru tinerii, ce vor învăța la școale.

Au preferat să-și tânjească bătrânețele în sărăcie, numai ca copiii și urmașii lor să aibă școale și să învețe carte românească, căci școli avură ei și până atunci și încă vestite școli, dar de-o vreme nu se învăța în ele românește, ci nemțește.

Deci acei, ce s'au dovedit bravi în lupte, bravi s'au dovedit și după ce au predat stăpânului arma cu onoare. Acei, ce au fost plini de virtute, credincioși către împărat nu mai puțin plini de virtute și de iubire s'au dovedit față de neamul lor.

La 1861 apare autograful Impăratului recunoscând ave-

rile grănicerilor. Se înființează școli model în toate satele granițarești și se fac pașii pentru înființarea unui liceu.

Cu oarecari greutateți se deschiso liceul din Năsăud la 4 Oct. 1863, când se împlinea 100 de ani de la înființarea districtului militar și când e și ziua onomastică a Maj. Sale Impăratul Franz Iosef.

Mare era însuflețirea și bucuria Românilor de pretutindenea, că s'a înființat încă un liceu românesc pe lângă cele-lalte trei.

Mare era bucuria lor, căci știut era, precum s'a și adevărit, că acest liceu înființat din sacrificiul granicerilor își va întinde lumina sa înviorătoare departe peste hotarul strâmt celor patruzeci și câte-va de sate.

Așa s'a și făcut.

Din locuri depărtate, o parte de țară Maramureșul, Chioarul Dobâca, Câmpia Ardealului și alte ținuturi își trimit băeții la acel liceu, căci statul ungar, deși a înființat printre români o mulțime de licee, le-a făcut ungurești, numai cu scopul de a maghiariza. Și ea să salveze aparentele legilor, care prevăd Românilor dreptul de a învăța în limba lor (română) au înființat pe lângă aceste licee și catedre — *facultative* — de limba română, punând, ca aceasta să fie predată ungurește de către profesori unguri, cari la rândul lor își bat joc de limbi și literatura noastră. ¹⁾

Ori câte pedeci s'au pus în cale, totuși frumoasă e munca culturală, ce a săvârșit acest liceu între fiii neamului românesc.

1) E același lucru ca și cu catedrele de limba română dela universitățile din Ungaria, din Budapesta și Cluj, unde istoria limbii și literaturii române e predată, după placul Ungurilor, de niște reneați ai neamului românesc, creațiuni ai Ungurilor. Noroc numai, că profesorii dela liceele românești și chiar elevii își însușesc prin proprie lectură, cu mult zel și cu multă dragoste de neam aceea, ce li se oprește în școală și aceea, ce li se predă atât de tendențios la Universitățile din Ungaria, din liter. română. Ar fi foarte ușor a ilustra și argumenta acestea, dar e în deobște cunoscut.

Liceul din Năsăud deschis la 4 Oct. 1863, după o sută de ani de la instituirea grănicerilor, în ziua nașterii Maj. Sale Impăratului Franz Iosef I, având patron pe Maj. Sa purta numele „Francisc Iosif I-ul. Ear aceasta era pentru tradiționala aderență către Impărat.

Inițiat sub atari auspicii, înzestrat cu fonduri și averi considerabile, condus de români vrednici și îmbrățișat de tot neamul, se credea, că acest gimnasiu superior, va fi Românilor din Transilvania pentru veacuri un focular nestins al culturii românești, o cetate neexpugnabilă a sentimentului național.

Invitați a prezenta guvernului regulamentul de organizare al liceului, grănicerii redactează la 1872 „Instrumentul Fundațional“ în care accentuează cu demnitate caracterul pur românesc al liceului și dreptul absolut al eforiei fondurilor grănițarești (numită comisia adm. a fondurilor) asupra susținerii liceului și a alegerii corpului didactic.

Acest regulament se aprobă de către guvern și devine lege, iar liceul se pune sub scutul Episcopatului român de Gherla.

Dar puțină vreme a avut liniște.

În comitatul (județul) Bistrița-Năsăud ajunge prefect baronul Banffy ¹⁾. El ca și guvernul, ca și ceilalți Unguri, pe lângă că nu putea uita de atitudinea grănicerilor și în genere a tuturor Românilor față de Unguri în 1848, nu se putea împăca cu autonomia grănicerilor și de aceea a căutat pe toate căile să o spargă.

A încercat ca prefect și i s'a refuzat orice amestec.

Atunci a obținut de la guvern calitatea de comisar regal cu depline puteri.

În această calitate, având drepturi nelimitate, în numele Maj. Sale Regelui Ungariei, disolvă consiliul eforiei și

¹⁾ E politicianul Banffy, care după rânduiala ungurească, ce a făcut-o cu averile și școalele grănițarești, a ajuns în capul guvernului unguresc și care astăzi se svârcolește să mai pue mâna pe putere.

pentru ca isprăvile ce avea să facă, să aibă aparența că au fost numai pentru ordine, dar cu ajutorul și cu învoirea grănicerilor, patrioți de omenie, își crează dintre cei tineri un om, de care spre rușinea noastră a găsit și care s'a pretat la tot ce a dorit stăpânul său Banffy ¹⁾. Impune apoi alte statute, alt regulament și călcând în picioare orice dreptate, restrânge la minimum drepturile grănicerilor asupra școlilor și a moșiilor lor, câștigate cu prețul vieții atâtor eroi.

Și toate aceste le face Banffy, în numele Maj. Sale Regelui, Impăratul Franz Iosef I.

Apoi, după ce cu forța pune mâna pe averile grănițarești, luându-le în administranția Statului ²⁾, după ce recumpără cu sila dreptul de regie al grănicerilor prin o hârtie de stat, pe care o reține guvernul, dând grănicerilor numai dobânda, pe care o seade după voie, după ce lovește astfel chiar în existența școalelor, schimbă și numirea acestora, maghiarizându-le. Liceul se numește de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

~~secret?~~
1) E un român, cu numele, care trăește și astăzi și care a fost răsplătit din belșug de către stăpânul său. Cu venirea la putere a lui Banffy, fu numit profesor la universitatea din Buda-pesta, la catedra de limba și literatura română, de care habar n'a avut vreodată. În timpul din urmă și până astăzi a fost deputat al tuturor guvernelor. Are meritul de a fi creat între Români, o școală de demoralizare națională.

2) Afară de munții de pășunat acaparează pădurile seculare ale munților de graniță, pe o întindere de peste 200 mii de hectare, sub cuvântul că Românii (proprietarii) nu le știu exploata rațional. Spre acest scop a introdus o administrație ungurească, în care nu poate pătrunde nici un Român, cu toate că sunt chiar din acel ținut mai mulți ingineri silvici bine instruiți, cari ori au cerșit slujbă pe la Unguri, ori au fost nevoiți să treacă în țară.

Această administrație cheltuește numai pentru personal, care este astfel un element de maghiarizare, anual vre-o trei sute mii de coroane afară de milioanele, ce le-au cheltuit cu instalațiuni și cu alte nimicuri. Și toate aceste și alte multe, precum palatele administrației, tren (pentru dâșii) în sună de mai multe milioane, se acoper din exploatarea, ori mai bine exterminarea pădurilor grănițarești; iar din ce rămâne, dacă mai rămâne, mai întind câte ceva — cu îndârjire — și Românilor-proprietari cu numele.

atunci „alapitvanyi fögymnasium“, firmă care înjosește frumosul palat al liceului (palat ca și care abia au liceele ungurești). În sensul acesta i se schimbă stampila, apoi progresiv certificatele și rapoartele anuale și peste tot întreg caracterul reprezentativ.

Atunci n'a mai protestat Eforia, căci avea un director instituit de Banffy, care era și directorul liceului, iar mai pe urmă în fruntea liceului s'a impus din partea guvernului o altă creațiune a Ungurilor, față de care Eforia nu mai avea nici o putere. Fața liceului se schimbă astfel de tot. Și pentru ca să nu mai aibă nici un sprijin, s'a mai adaus fatalitatea de a fi scos de sub scutul confesional al Episcopatului din Gherla.

De atunci prigonirile guvernului s'au ținut necurmat.

Comisia fondurilor, deci forul, ce reprezintă interesele liceului, ca susținător, a fost spoliat de toate drepturile, unul după altul. Ba acum doi ani, direcțiunea școlară superioară din Cluj trimite direcțiunii liceului o ordonanță, în care, cere ca chiar corespondența cu Eforia susținătoare, cu Românii fondatori, să se facă în limba maghiară—căci celelalte corespondențe de mult le fac în această limbă.

Prefectul sfidând până și ultimele drepturi rămase după rânduiala făcută de Banffy, sfidând statutele încorporate în lege, acele statute deplorabile, pe cari ei le-au impus, dispune de soarta liceului ca un Pașă.

După atâtea ciuntiri au mai lăsat în statut dreptul grănicerilor de a-și alege ei înșiși prin concurs publicat în monitorul oficial unguresc profesorii de la liceu. Dar astăzi a devenit iluzoriu și acest drept, căci cu toate că aceștia întrunesc condițiunile legilor de învățământ ungare, nu sunt aprobați și tolerați de guvern decât în caz, dacă și-au renegat vreodată neamul, ori promit garanții de patriotism, așa cum îl înțeleg ei.

Deci nu mai respectă nici o organizație autorizată de lege, lăsând grănicerilor dreptul de a plăti.

În urmare este evident, că soarta acestui liceu, care trebuie să intereseze deopotrivă pe toți Românii este cât se poate de tristă—împins fiind la marginea prăpastiei.

Și ca să ilustrez și mai bine, voiu aminti încă un caz din recentul trecut al acestui liceu.

S'a simțit mare nevoie de a înființa pe lângă școală un internat. Aceasta era și intenția fondatorilor, cari în acest scop și-au sacrificat avutul lor. Bani unde era să caute, decât în averile granițarești. Dar cum nu mai erau în mâna lor, s'au adresat în mai multe rânduri către onorata stăpânire cu rugămintea să li se îngăduiască și lor suma necesară, din venitul pădurilor lor. Au văzut bieții Români, că din averile lor a cheltuit stăpânirea atâtea milioane, pentru scopuri cu totul străine de destinație și credeau, că li s'ar putea întinde ceva și lor, din al lor, nu pentru altceva, ci barămi, ca să-și poată adăposti copiii, căci doar pentru atari scopuri și-au destinat grănicerii averile plătite cu prețul vieții a peste 5000 de viteji.

Au încercat în mai multe rânduri, până când sosi în anul trecut ultimul răspuns, negativ, al guvernului — după ce i-a umilit de mai multe ori. S'a spus Românilor, că nu sunt bani, și ei sărmanii vedeau, cum li se risipește avutul pentru scopuri neromânești.

Și ca să arate guvernul ce mai vrea, în toamna aceasta a mai adăugat o lovitură, dintre cele mai îngrijitoare.

Anume, din averile grănițarești s'a mai format, încă la început, un fond de peste un milion, special pentru a se da burse celor, ce vor studia pe la facultate. Cu aceste burse au învățat carte mai multe generații, între cari am fost și eu.

Astăzi guvernul impune să împărțesească din aceste burse și pe străini și cum comitetul și comisiunea fondurilor a refuzat, bine știind, că grănicerii nu și-au tras dela gură avutul pentru străini ci pentru copiii lor, guvernul a oprit bursele și pentru Români. Și dacă Românii nu vor ceda, stă gata să pună mâna pe toate fondurile grănițarești, pe cari și astfel tot guvernul le stăpânește.

Te cuprinde jalea când te gândești, că sărmanii grăniceri au presărat cu cadavrele lor multe câmpii de luptă.

salvând adeseori onoarea militară a Austriei, și cum ceie-au scăpat cu viață, răsplătiți în parte, nu s'au gândit să se facă bogați, ci au preferat să păstreze avutul pentru ca copiii lor să aibă cu ce învăța carte românească.

Te prinde jalea să vezi acum copiii grănicerilor cum se adună la școală în opinci și adeseori desculți, cu straița în spate, având în ea o cărticică și o bucată de pâne de mălaiu. Locuiesc câte 5—6 într'o casă, la câte un țaran. Le aduc părinții merinde de acasă, seara se însoțesc câte 3—4 și pune fiecare câte un pumn de făină, ca să poată face o mămăligă. Așa trăesc în majoritate elevii de școală dela Năsând, unde se întâlnește opinca până în a 4—5 clasă liceală. Și totuși învață carte cu străduință. Dar mizeria pe mulți dintre ei îi ruinează fizicește, încât sucombă în frageda copilărie.

Tocmai în vederea acestor mizerii au solicitat profesorii și Eforia școalelor să se înființeze internatul de mult dorit, dar guvernul nu a încuviințat cererea. În fine ca un ultim remediu, corpul profesoral a înființat o masă pentru băeții cei mai mizeri și cerșește astăzi în numele iubirei de aproapele și a iubirei de neam dela acei ce înțeleg și au îniră pentru atari mizerii, să întindă din prisosul lor câte un ban, care nu se perde, ci aduce roade pe altarul națiunii și a omeniei.

Iată unde au ajuns grănicerii în timp așa de scurt. Incercat'au în mai multe rânduri să-și afirme drepturile, cerând guvernului respectarea statutelor și a legilor și n'au isbutit. Glasul lor nu s'a auzit acolo unde trebuia.

Incercat'au atunci pe calea umilinței, dar nici astfel n'au ajuns la creangă verde, căci supunerea, în modul cum se cere, pretinde renegare și trădare de neam.

Astfel a pătruns în inimele multora o desperare de soarta acelu lieceu și a averilor grănițarești. Și pe urma acesteia a început să prindă demoralizarea națională chiar la vatra bravilor grăniceri, acolo, unde se credea, că sentimentul și demnitatea națională vor rămânea în veci neatinse.

III

După aceste considerațiuni asupra situației școalelor române de peste Carpați, s'ar putea întreba oarecine, de ce se tratează aceste chestiuni în România. Cred, că n'ar fi greu de răspuns.

Eu unul m'am învrednicit să le tratez în urma unor prețioase invitațiuni ¹⁾, dar nu de puțin îndemn mi-a servit convingerea, că oricare ne-ar fi ocupațiunea zilnică, putem găsi un moment, pentru a ne abate gândul la greutățile, ce îndură fiii neamului românesc, sub străinele stăpâniri, în care i-a împărțit soarta.

Și de ce se tratează în România? Iată, onorat auditor răspunsul meu!

Nu este un suflet de Român între cele trei milioane și jumătate de sub stăpânire unghurească, a cărui conștiință să nu tresară, de câteori se rostește cuvântul „România“.

Conștiința, că neamul românesc, acest neam îmbucățit de atâtea stăpâniri are azi și o țară liberă, este atât de vie în ei, încât nu este unul, căruia această conștiință să nu-i fi deșteptat vreodată visuri de mândrie națională.

Carpații ar putea să fie de două ori mai înalți și pandurii pe ei ca pietrele pe Caraiman și n'ar putea să împiedece întâlnirea gândurilor, că suntem frați, că întregim acelaș neam.

1) Din partea d-lui Al. Florescu secretarul general al Ligei Culturale.

„Ce e patria română?“ „De la Nistru pân' la Tisa“, „Rugămintea din urmă“ și chiar cântarea Basarabiei „România mamă dulce“ și alte cântece naționale plăsmuite în Țara Românească, poate că nu se rostesc aici cu atâta sete, precum se rostesc acolo, de câteori serbează zece-douăzeci de Români.

Și toate aceste și alte multe țin deșteaptă în gândul lor conștiința de Român.

Și toate aceste curg dintr'o conștiință comună, cum curg izvoarele din inima neseacă a pământului și-și vor găsi curs într'una, oricâte pietre s'ar arunca în calea lor.

A sosit timpul, ca cei ce stăpânesc în numele forței, cei mari și tari să se convingă, că hotarele politice nu pot limita inimele și conștiințele. A sosit timpul să se convingă, că un popor poate fi sfâșiat politicește prin o sută de hotare, el împlinește legile, supus către noua sa patrie, dar de conștiința naționalității sale nu se lasă a fi desbrăcat niciodată!

Pilda cea mai strălucită o dau Polonii, pe cari nici cele mai puternice trei împărății, în curs de aproape un secol și jumătate, nu i-au putut desbrăca de conștiința naționalității lor.

N'avem drept a ne asemăna în patriotism cu Polonii, dar în privința greutăților, Românii afară de Regat au aceeaș soartă ca și ei.

Românii de sub sceptrul Habsburgilor ca și cei de sub alte stăpâniri, păzesc cu credință legile țării lor. Dar nu numai că păzesc legile, ci din pildele, ce am adus, din probele de eroism ce au dat grănicerii și Românii sub Iancu, cât și din alte multe manifestațiuni se poate învedera, că devotamentul Românilor către patrie și tron a fost neîntrecut. Distincția imperială: „Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue“ va rămânea pentru toate timpurile o dovadă neștearsă despre devotamentul Românilor către Impărat.

Astfel fiind deci acei Români, cetățeni loiali față de legi, loiali față de tron, nu se cade, ca legile țării lor să

fle aplicate față de ei, ca și față de fii vitregi. Nu se cade, ca după ce li s'au făcut iluzorie drepturile de cetățeni să le mai iea și școalele.

Nu e de condamnat, ca Românii din statul ungar să învețe în școalele lor și limba ungurească. Aceasta o fac ei de la sine, din oarecari necesități. Dovadă sunt acei vreo 500 de tineri români de la școalele superioare ungare, cari ești în majoritate din licee românești sunt în stare să pună — adeseori între cei dintâi — examenele în ungu-rește, înaintea unor profesori adeseori dușmani declarați ai Românilor. Învață ungu-rește cu multă trudă, dar în peptul lor clocotește ura de rasă, la care îi împinge intoleranța șovinismului unguresc. Căci Ungurii n'au învățat nici până astăzi, că simpatiile nu se pot crea cu forța.

Deci dacă Românii învață în școalele lor limba maghiară în așa măsură, încât sunt în stare să iea diplome ungu-rești, — cu toate că legile fundamentale ale țării îi îndrep-tătesc să useze de limba lor în toate acțiunile cetățenești, înaintea legilor ca și în viața publică — dacă astfel este, care e rațiunea de a maghiarisa cu orice preț școalele românești?

Nu este oare cea mai înaltă barbarie, care lovește în față orice principiu de educație și de umanitate, ca să silești pe bieții copilași de 5 — 6 ani să se lapede de limba mamei lor și să se chinuiască dela început cu o limbă atât de grea și nepotrivită cu firea Românului, precum e cea maghiară? E evident, că acei copilași dela prima zi vor prinde o groază de școală.

Dar scopul acestor prigoniri e alternativ. Anume, ori vor maghiariza pe Români din frageda etate — ceea ce nici ei nu o chiar cred — și atunci si-ar fi ajuns scopul, ori îi vor îngrozi de școală, făcându-i să rămână analfabeți. În cazul din urmă vor trâmbița lumii, că Românii sunt un popor incult, care se îngrozește de școală și în aceeaș măsură îi vor esclude dela drepturile politice.

Ori nu întrezărește nime, că proiectul sufragiului uni-versal, așa cum l'a vestit guvernul Fejervary cu restric-

țiune pentru știutorii de carte, merge mână în mână cu ordinațiunile de maghiarizare.

Nu e îndoială, că Ungurii, cari au două tabere, una, care pretinde urlând și amenințând și alta, care netezește și încasează pe urma acestora, se vor înțelege cu coroana. In cazul acela singur pentru renunțare la limba de comandă maghiară, li se vor da pe mână drepturi absolute asupra naționalităților nemaghiare. Așa li s'a promis ¹⁾. Atunci cei dintâiu loviți vor fi Românii, li se vor lua de tot școalele.

Nu ne temem nici în acel caz, că poporul român se va maghiariza, căci trecut'au o mie de ani de urgie ungu-rească, când școalele nu erau deschise pentru Români, când tirănia era în floare și totuși nu s'au lepădat de neamul lor. Și dacă unii s'au maghiarizat, au făcut-o acei, ce au ajuns domni, dar poporul—român a fost, român s'a ținut.

Nu ne temem de maghiarizare, dar ne temem, că acest popor, care trăește pentru limbă și lege ²⁾, pentru neam, va fi înstrăinat de școală, va fi împedecat de a ținea pas alături de alte popoare, pe drumul progresului și al civilizațiunei.

Acesta e pericolul !

Drept aceea toți Românii trebuie să fie îndurerati și să facă tot ce le stă în putință, pentru ca frații lor să nu fie maltratați în drepturile cele mai cardinale, pentru ca poporului român din statul ungar să nu i se nege dreptul la viața culturală națională.

Și cred, că nu e cu neputință. Căci nu se așteaptă vre-o răsvrătire, nici vreo desrobire de țară, ci numai o îndatorită interesare de soarta unor frați.

Și fără să fi pătruns vreodată în sferile zeilor, îmi vine

1) In toamna trecută, când contele Goluhowsky a tratat cu șefii coaliției maghiare în numele Impăratului, între punctele de împăcare era la loc de frunte acela, care asigura Maghiarilor drepturi absolute asupra națiunilor nemaghiare.

2) E cunoscută vorba lui „Bonfiniu“ istoriograful regelui Matei Corvinul: Plus pro lingua, quam pro vitae incolumitate certasse videntur.

a crede, că dacă înalta politică diplomatică a putut recunoaște României dreptul de a se ocupa de soarta culturală și națională a Românilor din Macedonia, a unor supuși dintr'o monarhie absolutistică și de a întemeia și susține școale pentru acei Români, supuși otomani (ceea ce ne bucură) — cu atât mai justificat trebuie să i se recunoască dreptul de a se interesa, dacă nu de altceva, baremi de soarta școalelor românești de sub stăpânirea ungurească, cari nu cer bani, cari se susțin din amarul lor cum pot, școale cari au bază de drept nediscutabilă și cari sunt amenințate astăzi în existența lor.

Dovadă sunt școalele primare, dovadă liceul din Năsăud dovadă fundațiunile școlare ca și celelalte instituțiuni de cultură, înființate cu multă trudă din sărăcia poporului român.

Mare e învălmășeala, ce stăpânește în imperiul Habsburgilor. Nu se poate prevedea, ce va rezulta. Dar, dacă de astădată nu-și vor ridica cuvântul, toți Români cu demnitate și energie, e probabil, că la răfuire nici de astădată nu se va ține seamă de ei.

Românii sau obicinuit după tradițiune să stea cu fața spre Viena. Vor fi având ei mult drept sărmanii, atât de mult, că nime în monarhia austro-ungară, dar de la Viena numai decepțiuni li s'au trimis.

Dovedește istoria, că Impăratul Austriei, nici între Nemții favoriți, n'au avut cetățeni atât de devotați și mai cu seamă ostași atât de bravi, precum au fost și le sunt Românii.

Grănicerii au salvat de mai multe-ori onoarea armatei austriace. ¹⁾ Au recunoscut-o toți comandanții austriaci de pe vremuri și a recunoscut-o însuși Maj. Sa Impăratul Franz Iosef. ²⁾ Tot atât de brav s'au purtat și ceilalți ostași români. ³⁾

1) E de ajuns să reamintim lupta de la Areda Veneției, cu Napoleon I.

2) Atunci când i-a distins peste toată armata austriacă.

3) Colonelul David Ursu (de Margineni) încă a ținut pe loc la Solferino cu cini companii, ceva călărime și o baterie o zi întreagă un corp de armată, momente scumpe, pe care comanda austriacă nu le-a știut utiliza (Baritiu p. 20).

Așa s'a purtat Românul, așa s'a luptat pentru Înălțatul Impărat.

Dar de vom întoarce pagina, vom găsi-o plină de decepțiuni.

Chiar vitejia ostașului român cu greu ajungea a fi recunoscută, ear cu necazurile poporului român nu-și prea băteau capul.

Căpitanul grănicer, Petre Meheșiu trei zile ține pe loc armata marelui Napoleon și (după declarația acestuia) numai el cu Românii săi scapă de perire armata austriacă și totuși, deși era rănit, l'au lăsat să mai lupte nouă ani de zile (1805) până l'au găsit vrednic să'l facă maior Barițiu spune ¹⁾, că se însemna aceasta ca un cas dintre cele mai rari, ca un Român să ajungă în armată mai sus de rangul unui căpitan). Așa era considerat Românul cu toate, că și-a dovedit destoinicia și vitejia mai pe sus de cei privilegiați.

Iancu, Craiul munților, chiamă la arme pe Români și luptă cu cel mai curat dor de libertate în contra Maghiarilor cari au detronat pe Impărat și după înfrângerea revoluției e trimis în pușcărie chiar de beamterii austriaci.

Generalul Baron Puchner, care da ordine tuturor trupezilor împărătești din Transilvania spune comitetului românesc, la 1848 între altele: „jumătate din tunurile mele am să le întorc asupra d-voastră și jumătate asupra rebelilor (Maghiarilor).

Asta ca resplată, că și poporul se înarmase și lupta alătura de trupele regulate, credincios Tronului și Patriei.

Jalbele Românilor nici odată n'au fost luate în seamă la Viena. E de ajuns să ne reamintim de memorandumul din urmă, când în loc de dreaptă considerare, au lăsat să se deschidă Românilor temnițele.

Aceste și multe alte decepțiuni au îndurat Românii de la Viena, în schimbul credinței neclintite și a nenumărate-jertfe, ce au adus. Ast-fel, în cât cu toată credința, ce au

1) pag. 26.

și astăzi, ne vine a crede uneori, că înt'adevăr Români; n'au fost pentru Viena mai mult de cât un material brut, bun de pus în fața puștilor și a tunurilor vrășmașe.

Așa a fost Românul totdeauna, supus și răbdător. Dar asta nu poate să țină într'una, căci răbdarea nesfârșită a popoarelor înseamnă moarte națională.

Avem credința, că poporul român e destinat la viață. Și stabilit este, că e recunoscut și astăzi de cătră chiar Impărat ca cel mai brav la arme. }

Trebue să credem, că Maj. Sa Impăratul Austroungariei este tendențios informat în chestia Românilor, de către sfetniciei săi unguri. Altcum nu ne putem închipui, că ar fi uitat de sacrificiile aduse de Români Tronului și Patriei, dând Maghiarilor, cari i-au dat atâtea probe de infidelitate, depline puteri de a lovi în existența națională a credincioșilor săi Români.

Nu bucuroși am crede așa ceva, căci aceasta ar fi nerecunoștință, ar fi chiar ingratitudine, chiar din acea parte de unde ar trebui să pornească aprecierea virtuților cetățenești. Iar aceasta ar fi mai mult, decât un păcat... și păcatul se resbună oricât de târziu, dacă nu de oameni de soarte.

Nu voim să credem așa ceva, oricât sunt unii de desiluzionați.

N'ar strica, dacă s'ar putea cumva aduce aminte Înălțatului Impărat, dacă nu de mai mult, barămi de cuvintele: „Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue“ pe cari Insuși Înaltul Impărat le-a iscălit pentru Români și numai pentru ei. Poate și-ar reaminti, că Insuși cu mâna Sa a pus pe pieptul Românilor semne de vitejie, de pildă la Custozza, unde precum atestă raportul căpitanului Karl Klain, dat în Kaiserobersdorf (la 16 Februarie 1867) ¹⁾ s'a găsit în armata austriacă Român, care luptând cu disprețul morței, și-a pierdut un braț, a luptat mai departe și când încărcat de gloanțe își da sufletul, a mai putut zice „Mă bucur, că mor moarte de erou pentru Impă-

1) Barițiu p. 99.

ratul meu și Patria mea". (Acesta era un Român de la Făgăraș cu numele Nicolae Blebea). Asemenea un altul, ostaș de rând (cu numele Ioan Moca) luă trei gloanțe în piept și deschizându-și ranele strigă „să trăiască Impăratul, sunt mândru că am luat aceste rane pentru el, căci noi învingem și eu încă m'am bătut alături cu voi". Aceste mi le spune deci un căpitan austriac.

Poate, că i s'ar muia inima acestui încărunțit Monarch și în schimb poate și-ar aduce aminte, că Maghiarii, căroră, se crede că li se dă depline puteri de oprimare, l'au tradat de atâtea ori în războaie, ea și în timp de pace.

Dar și până se vor descurca lucrurile, ori care ar fi desnodământul lor, nu poate fi indiferent pentru Românii din Regat, ce soarte vor plăsmui *alții* pentru frații lor de sub stăpânire ungurească și mai cu seamă nu poate fi indiferent, că pe aceștia voesc să-i împingă cu secole înapoi, luându-le școalele naționale ¹⁾.

Vă fi având România și greutate și resoane înalte, dar cred, că nu s'ar putea neglija acest lucru, fără a descuraja în lupta lor pe aceia, cari privesc la România, cum privesc copiii orfani la fratele lor mai mare, care a ajuns să afirme numele străbun.

Dar dacă cine-va mi-ar pune în vedere astfel de resoane înalte, pentru cari această chestie ar fi prea gingașă, atunci cu oarecare umilire a conștiinței mele, i-ași vorbi despre școalele maghiare din România.

L'ași întreba, de știe, că societățile culturale și bisericești din Ungaria, de pildă „Szent Laszlo tarsulat“ și „Szent Istvan tarsulat“ din Budapesta și alte societăți sacrifică capitaluri enorme pentru înființare și susținere de școli maghiare în România? dacă știe, că în anul acesta chiar un ministru și chiar un episcop unguresc au cutrierat, deghizați, coloniile maghiare din România, cumpărându-le realități de valoare și înzestrându-i din prisosință cu pro-

1) Ministrul instrucțiunii din Ungaria a spus mai d'unăzi într'un discurs că are din partea coroanei depline puteri în privința școalelor nemaghiare, deci în primul rând a celor române.

fesori unguri neaoși, cari nu știu nici un cuvânt românesc ? Nu le spun aceste, ca să alarmez țara despre un pericol de maghiarizare, ei le spun ca să se vadă că Maghiarii, venetici aici în țară, au mai bună situație și mai multă libertate, de cum au în statul ungar României, băștinași pe pământul lor.

Ne cade greu, că trebuie să punem în aceeași cumpănă situația Românilor îngrădiți în statul ungar, cu situația Maghiarilor și altor străini din România. De fapt soarta acestora e mai surizătoare, de cum e a celor d'intâi.

Și vedeți, onorat auditor, pe Unguri nu-i împedecă atari rezoane înalte !

Ori cum va fi, să cutezăm a spera, că bărbații luminați și cu tragere de inimă pentru interesele mari ale neamului românesc știu să se ridice când trebuie, peste frecările sociale și înălțându-se pe aripele conștiinței de Român vor arunca încă odată privirea peste Carpați, interesându-se barămi de cultura română, de școalele fraților lor.

Cuvântul lor ar putea să pătrundă oare cumva mai cu nădejde la urechea și inima bătrânului Monarch, pentru care Românii de sub sceptrul său s'au sacrificat cu atâta devotament.

Acum se plăsmuește timpul suprem care dacă va fi scăpat prin condamnabilă indolență, actuala generație își va asuma înaintea istoriei o răspundere.

E timpul destul de înaintat, pentru ca pe toate cărările, prin toate organele vieții noastre naționale să se deștepte și întrețină cu mai mult foc conștiința de Român.

Ne vom trezi atunci ca într'un templu național unde cântarea va fi numai iubire de neam.

Si-acum, în fine, fără a avea pretenția de a fi pornit un glas de deșteptare, ori cât de pesimist sunt din fire, am mângâarea, că nu lipsese în această țară bărbați luminați și cu inimă mare pentru neamul românesc.

Transilvania se va convinge atunci într'adevăr, că Carpații nu despart inimele românești.

Alt-cum, ar fi poate și un păcat. Căci să zicem, că acei

ce au deslănțuit oare-care ură față de Transilvăneni, ar fi avut vreodată și motive, în aceste momente, când se frământă soarta mai multor milioane de Români nu au loc porniri pătimase între frați.

Și ar fi apoi și o mare nedreptate! Căci unii Transilvăneni au putut să greșiască vr'odată față de Români din țară, dar *Transilvania și surorile ei n'au greșit față de România nici odată!*